

**A corpus-based study of identical phrases in the Quran:
Examining Fouladvand's and Makarem Shirazi's
translations**

Article Type: Research

Yusuf Nazari¹

Abstract

Verbal repetition is one of the linguistic effects and occurs widely in the Quran. This kind of repetition covers a vast spectrum, from repeating a word to several sentences. This study aims to introduce a method for extracting the great number of phrases which have been repeated identically, and deals with how they are translated. LanksBox, which is a software for analysing corpora, and particularly, its extraction tool—N-grams—was used to extract phrases from Tanzil corpus. There were 9438 2-grams in this Quranic corpus. In addition, the longest chain was a 28-gram, which has been repeated twice in the Quran. This study looked at the translations of 29 verses, which have been repeated 208 times in total in Fouladvand's and Makarem Shirazi's translations of the Quran. Investigation showed that these 29 verses have turned into 133 and 145 different phrases in Fouladvand's and Makarem Shirazi's translations, respectively. This clearly shows that the translators did not use a fixed rule in translating these phrases. Moreover, no reason could be found for showing the inevitability of the different translations. However, the great diversity in translating identical sentences was primarily due to using synonyms and emphatic words, singular and plural words, interpreting ambiguities, diversity in verb structures, different prepositions, fronting and end-focus, and conceptual translation.

¹. Corresponding author, Associate Professor of Arabic Language and Literature, Shiraz University, Shiraz, Iran, orcid.org/0000-0002-8904-6843 Email: Nazari.Yusuf@shirazu.ac.ir

Keywords: translation of the Quran, verbal repetition, N-grams, Fouladvand, Makarem Shirazi

1. Introduction

Repetition is one of the distinctive linguistic characteristics of the Quran. In the current study, the repetition of the same words and sentences has been covered, which has been one of the challenges faced by the translators of the Holy Quran. The first objective of this study is to apply and introduce corpus analysis tools, and the second one is to investigate translators' perspectives on these matters. In order to achieve this aim, two translations of Fouladvand and Makarem Shirazi have been examined.

Research Question(s)

How can corpus analysis tools be useful in examining Quranic phrases and sentences?

What has been the position of Fouladvand and Makarem Shirazi, as two prominent translators of the Holy Quran, regarding these phrases?

What factors have led to disparate translations to be done for similar phrases?

2. Literature Review

In general, repetition is possible in two ways: verbal or semantic. Verbal repetition can be the result of repeating a single word or several. Semantic repetition can occur with distinct or identical expressions. According to some, identical verses should be translated in the same way and this should be observed as a rule. However, others contend that this cannot be a universal rule; Because according to the context, it may be required to translate the same phrases differently. Failure to determine a specific position, along with the high number of the same phrases and the impossibility of memorizing them, has led to many different translations for a single phrase. Although the same translation makes the consistency found in the source text be transferred to the target language.

It is also crucial to remember that the more the phrases of a text are repeated, the number of unique type terms decreases. Obviously, the level of lexical and structural difficulties of such a text will be reduced. In addition, the Token terms of the target text become very vast due to several translations with interpretative additions. This issue can overshadow the balance between the source text and the target text.

3. Methodology

The Tanzil Quranic corpus (edited on 2019/01/23) was used to conduct this study. The corpus data was analyzed by LancsBox software. Based on the software preliminary analysis, this corpus contains 78415 token and 17706 type words. In this study, N-grams calculating tool was employed, which make it possible that the software search for a specific number of words within the whole corpus, particularly if these words are repeated at least twice in the corpus. Of course, relying solely on linguistic structures and not disregarding Arabic language structures, might sometimes lead to errors in calculations, due to the complex nature of Arabic grammar. To find all similar items, it is therefore preferable to use fewer sequences of the same phrase. After extracting identical verses and phrases from the Quranic corpus, these verses were organized using Excel software. Considering that the aim of this study is not a haphazard analysis of all the N-grams, and a lot of these cases cannot be seen in the same way in the translation, because of the syntactic function of the words and how they alter in meaning depending on the context. Based on this, the samples were selected from those sequences that convey a complete meaning by forming a lexical cluster and there is no difference in their context. Based on this, 29 verses were selected purposively as a non-randomized statistical sample for the current study. These samples are at least 5 and at most 11-grams. Translations were also reviewed by Noor Jame Tafasir software.

4. Results

The extraction of the lexical sequences or the N-grams showed that 2-grams with 9452 repetitions have the highest frequency and the longest N-grams consists of 28 units. Among these, 29 phrases were randomly selected and the translations provided for these verses by Fouladvand and Makarem Shirazi were studied. The study revealed that in these two translations, these 29 phrases have been translated into 133 and 145 distinct phrases respectively. This demonstrates that these translators did not adhere to a specific and fixed criteria while translating these similar verses and phrases. This is not considered a translation error. However, in order to preserve the balance between the source and target texts, translation fluency and maintaining the effectiveness of the source text, it requires the translators to have the same procedure in translating these identical phrases. However, the great diversity in translating identical sentences was primarily due to using synonyms, singular and plural words, various key words, interpretation of ambiguity, diversity in verb structure, different preposition, fronting and end-focus, and conceptual translation.

مطالعه پیکره‌بنیاد عبارت‌های یکسان در قرآن کریم؛ بررسی ترجمه‌های فولادوند و مکارم شیرازی

نوع مقاله: پژوهشی

یوسف نظری^۱

دانشیار بخش زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شیراز، ایران،
شیراز.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۵/۱۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۷/۲۱

چکیده

تکرار لفظی یکی از جلوه‌های زبانی قرآن کریم است که از بسامد بسیار بالایی برخوردار است. این نوع تکرار طیف وسیعی را شامل می‌شود. از تکرار یک لفظ گرفته تا تکرار چند جمله. هدف این پژوهش معرفی روشی برای استخراج این حجم گسترده از عبارت‌هایی است که کاملاً یکسان تکرار شده‌اند. همچنین چگونگی ترجمه آنها موضوعی است که پژوهش حاضر بدان پرداخته است. در این پژوهش با کمک نرم‌افزار LancsBox - که یک نرم افزار تحلیل پیکره است - و به طور خاص، استفاده از ابزار استخراج ان-نگاشتی‌ها، این عبارات از پیکره‌تجزیه استخراج شده است. ۹۴۳۸ مورد ۲ نگاشتی در این پیکره قرآنی وجود دارد. طولانی‌ترین توالی نیز ۲۸ نگاشتی است که دو مرتبه در قرآن کریم تکرار شده است. از این میان، چگونگی ترجمه ۲۹ آیه، که در مجموع ۲۰۸ بار در قرآن تکرار شده‌اند، در ترجمه‌های فولادوند و مکارم شیرازی مطالعه گردید. بررسی‌ها نشان داد که این ۲۹ آیه، به ترتیب در ترجمه‌های فولادوند و مکارم شیرازی به ۱۳۳ و ۱۴۵ عبارت متفاوت تبدیل شده‌اند. این نکته به وضوح نشان می‌دهد که مترجمان قاعده و معیار مشخصی در ترجمه این عبارات نداشته‌اند. افزون بر اینکه دلیلی بر لزوم این نوع ترجمه‌های متفاوت یافت نشد. استفاده از واژگان هم‌معنا، مفرد و جمع، تفسیر ابهام، تنوع در ساختار افعال، حروف اضافه متنوع، تقدیم و تاخر و ترجمه مفهومی، مهم‌ترین عواملی هستند که باعث این تنوع بالا در ترجمه جملات یکسان شده است.

کلیدواژه‌ها: ترجمه قرآن، تکرار لفظی، ان-نگاشتی، فولادوند، مکارم شیرازی

مقدمه

^۱ - نویسنده مسؤول: Nazari.Yusuf@shirazu.ac.ir

تکرار یکی از ویژگی‌های بارز زبان قرآن محسوب می‌شود. گاهی الفاظ و عبارات تکرار شده‌اند و در موارد دیگر، این مفاهیم و یا داستان‌ها هستند که با الفاظ و تعابیر متفاوت بیان شده‌اند. بر این اساس اغراض متفاوتی برای تکرار لحاظ می‌شود که به طور عمده در قالب تاکید لفظی و تاکید معنوی ارائه می‌شود.

در پژوهش حاضر به تکرار تعابیر و جملات پرداخته شده است. به گونه‌ای که این تعابیر دقیقاً به صورت کاملاً یکسان در آیات و سوره‌های متفاوت آمده باشد. این تعابیر یکسان یکی از چالش‌های مترجمان قرآن کریم بوده است. جنبه اول این چالش فهرست نمودن این عبارات و تعابیر است. چرا که تکرار می‌تواند از یک کلمه تا ده‌ها کلمه را شامل شود و بدون شک حافظه مترجم نمی‌تواند مرجع قابل اعتمادی برای یادآوری این حجم از تعابیر یکسان باشد. جنبه دوم چالش، ناشی از موضعی است که مترجم باید در قبال این عبارات اتخاذ کند.

با توجه به دو چالش مذکور، هدف اول این پژوهش استفاده و معرفی ابزارهای تحلیل پیکره است، که قابلیت بسیار کارآمدی برای استخراج این دست عبارات دارد. مطالعاتی که با کمک پیکره‌های زبانی انجام می‌شود به طور کلی به دو نوع پیکره‌بنیاد و پیکره‌محور تقسیم شده است. در روش اول داده‌ها با کمک نرم‌افزارها مورد بررسی قرار می‌گیرند تا به سوالات پژوهش پاسخ داده شود و یا فرضیاتی که وجود دارد با کمک آن، تایید، رد یا بازبینی شوند. در مقابل پژوهش‌های پیکره‌محور بر این ایده استوار است که زبان‌شناسی پیکره‌ای خود دربردارنده تئوری‌های زبانی است و می‌تواند مرجعی برای صدور فرضیات و نظریات زبانشناختی باشد (میرزائی، ۱۳۹۶: ۸۲-۸۳؛ McEnery & Hardie, 2011: 5-6). از این رو پژوهش حاضر در زمره مطالعات پیکره‌بنیاد قرار می‌گیرد و به طور خاص از امکان استخراج این‌نگاشتی‌ها استفاده شده است و به عنوان یک راهکار قابل اعتماد، برای بررسی این مقوله معرفی می‌شود. از سوی دیگر، هدف دوم پژوهش بررسی دیدگاه مترجمان در قبال این موارد است که به این منظور دو ترجمه فولادوند و مکارم شیرازی بررسی شده است. ترجمه فولادوند اصولاً نمونه ترجمه‌ای است که محصول تلاش یک مترجم واحد بوده است. اما ترجمه مکارم شیرازی نمونه یک ترجمه گروهی محسوب می‌شود که ماحصل آراء و مشورت گروهی از مترجمان و ویراستاران بوده است. شایان ذکر است با بررسی موضع مترجمان در قبال عبارات یکسان، مشخص می‌شود که چه عواملی در ایجاد ترجمه‌های متفاوت نقش داشته است. بنابر این با توجه به ابزار تحلیل و ترجمه‌های انتخاب‌شده، پژوهش حاضر در پی پاسخ به سوالات زیر است:

– چگونه ابزارهای تحلیل پیکره می‌توانند در بررسی عبارات و جملات یکدست قرآنی راه‌گشا باشند؟

– موضع فولادوند و مکارم شیرازی به عنوان دو مترجم مطرح قرآن کریم، در قبال این عبارات چه بوده است؟

– چه عواملی باعث شده است که ترجمه‌های متفاوتی برای عبارات یکسان ارائه شود؟

پیشینه پژوهش

پدیده تکرار در قرآن کریم بسیار پر رنگ و پربسامد است. از این رو پژوهشگران از زوایای مختلفی به آن پرداخته‌اند. قدیمی‌ترین اثری که به صورت مستقل این مساله را مورد توجه قرار داده، کتابی است که الکرمانی (۲۰۰۵) در قرن ششم تدوین کرده است. وی به ترتیب سوره‌های قرآن کریم، به بیان تعابیر مشابه و یکسان پرداخته و اغراضی را برای هر کدام ذکر نموده است. اما از پژوهش‌های جدید می‌توان به مقاله علوی‌مقدم (۱۳۶۳) اشاره کرد که ابتدا دیدگاه قدما در خصوص تکرار و انواع آن در قرآن کریم را بررسی نموده و سپس با ذکر مثال‌های متعدد، به بیان اغراض بلاغی و فواید معنوی این تکرارها در قرآن پرداخته است. ساروی (۱۳۷۹) بر این مبنا که پژوهشگران صرفاً توجه‌شان را به سه آیه بسیار پر تکرار معطوف داشته‌اند، به بررسی نمونه‌هایی از تکرارهای پراکنده در قرآن کریم پرداخته و اغراضی را برای هر نوع ذکر کرده است. کریمی‌نیا (۱۳۸۰) نیز پس از ارائه مباحثی در خصوص انواع تکرار، به طور خاص بر آن نوع از تکرار متمرکز شده است که کلمه یا عبارتی تنها به دلیل ساختار زبان عربی و به منظور بیان اغراض زبانی و بیانی، تکرار شده باشد. به اعتقاد وی عدم ترجمه این نوع تکرار، نه تنها پسندیده، بلکه در مواردی لازم است. غضنفری (۲۰۱۴) با مطالعه تکرار لفظی در قرآن کریم، با ذکر شاهد مثال‌هایی، سیزده غرض بلاغی را برای این نوع تکرار برشمرده است.

در خصوص ضرورت یکسان‌سازی در ترجمه، می‌توان به پژوهش نبوی و عظیم‌پور (۱۳۹۳) اشاره کرد. وی که از اصطلاح متشابهات لفظی برای تکرار الفاظ و تعابیر مشابه استفاده نموده است، نمونه‌هایی از این آیات و چگونگی ترجمه آنها را مورد مطالعه قرار داده است. نویسنده پیشنهاد می‌دهد که با کمک المعجم المفهرس و کتابهایی که به متشابهات لفظی پرداخته‌اند، رویه یکدستی در ترجمه این دست الفاظ و تعابیر اتخاذ کرد. حاجی‌خانی و همکاران (۱۳۹۵) نیز ضمن توجه به انواع ترجمه تحت‌اللفظی، وفادار و تفسیری، به بررسی عملکرد برخی از مترجمان در ترجمه برخی موارد مشابه در فعل‌ها، حروف، ترکیب‌ها و عبارات، آیات و ساختارها پرداخته‌اند. در خصوص استفاده از پیکره‌ها در ترجمه پژوهش‌های متعددی انجام شده است. در این میان می‌توان به Baker (۱۹۹۵) اشاره کرد که به بررسی کارکرد پیکره در مطالعات ترجمه پرداخته

و پیشنهاداتی برای این دست پژوهش‌ها ارائه داده است. همچنین Baker (۲۰۰۴) به مطالعه پیکره-بنیاد تشابهات معنایی در ترجمه پرداخته است. از سوی دیگر پژوهشگران برخی جنبه‌های ترجمه قرآن کریم را با کمک پیکره‌ها مورد مطالعه قرار داده‌اند. برای نمونه Kargozari & Akrami (۲۰۱۶) به چگونگی ترجمه برخی اسامی خاص به زبان انگلیسی می‌پردازد و چهار ترجمه را با یکدیگر مقایسه می‌کند. Fadlun (۲۰۱۶) در پژوهشی پیکره‌بنیاد، حروف ربط در سوره بقره و چگونگی ترجمه آن به زبان انگلیسی را در ترجمه یوسف علی بررسی کرده است. Hizbullah & Mardiah (۲۰۲۰) با طرح و ارائه یک پیکره موازی برای ترجمه قرآن کریم به زبان اندونزیایی تلاش دارند از این ابزار برای بهبود هرچه بیشتر ترجمه‌های قرآن به این زبان استفاده نمایند. Alasfour (2021) با کمک پیکره زبانی به مطالعه واژگانی پرداخته است که در قرآن کریم در مورد جنس زن به کار رفته است و سپس این واژگان را در پنج ترجمه زبان انگلیسی قرآن مورد مطالعه قرار داده است.

آنچه پژوهش حاضر را از پیشینه متمایز می‌سازد از یک سو معرفی راهکاری برای رصد این دست تعابیر یکسان در قرآن کریم است. از سوی دیگر بررسی موضع و عملکرد دو ترجمه مشهور فولادوند و مکارم شیرازی از ویژگی‌های پژوهش حاضر است. همچنین استخراج عوامل اثرگذار در بوجود آمدن ترجمه‌های متفاوت، یکی دیگر از جنبه‌های این پژوهش می‌باشد. به طور کلی بنابر اطلاعات نویسنده، تا کنون در زمینه آیات تکراری پژوهشی مبتنی بر پیکره صورت نگرفته است.

مبانی نظری

به طور کلی تکرار در دو وجه لفظ یا معنا امکان پذیر است. تکرار لفظی می‌تواند نتیجه تکرار یک لفظ واحد یا بیش از آن باشد. تکرار معنوی می‌تواند با عبارات یکسان و یا عبارات متفاوت اتفاق افتد (ساروی، ۱۳۷۹: ۱۹۰). برخی معتقدند که آیات یکسان را می‌بایست یکدست ترجمه کرد و این امر باید به عنوان یک اصل رعایت شود. اما برخی دیگر باور دارند که این نمی‌تواند یک اصل همیشگی باشد؛ چراکه با توجه به بافت کلام، لازم است گاهی عبارت‌های یکسان را متفاوت ترجمه کرد. از نمونه‌هایی که موافقان این دیدگاه بدان استناد می‌کنند، عبارت ﴿یوم التقی الجمعان﴾ است که در آیات ۱۵۵ و ۱۶۶ سوره آل عمران، مقصود از آن جنگ احد است. در حالیکه در آیه ۴۱ سوره انفال، منظور از آن جنگ بدر می‌باشد (ممتحن و سلطانی، ۱۳۹۴: ۸۸). اما به نظر این دیدگاه ناشی از تداخلی است که برخی میان مسأله ترجمه و تفسیر قائل هستند. به عبارت دیگر اگر رسالت مترجم را صرفاً در ترجمه‌ای بدانیم که محتوا را به مخاطب برساند،

دیگر ضرورتی ندارد که در اینگونه موارد پا را از حدود ترجمه فراتر گذاشته و وارد وادی تفسیر شد. حتی اگر مترجمی اصرار بر این مساله دارد اینگونه اطلاعات فرامتنی را می‌تواند در قالب پراتز و گیومه قرار دهد تا به گونه‌ای مشخص شود که متن اصلی، چنین نکته‌ای را تصریح نکرده است.

نکته مهم‌تر این است که مترجم باید استاندارد و معیار خاصی برای این دست آیات و عبارات تعریف کند. اگر مترجم رویه مشخصی را مبتنی بر این معیار، اتخاذ کند، دیگر خرده‌ای بر او نمی‌توان گرفت. اما بررسی نمونه‌های متعدد، گواه این مساله است که مترجمان این رویه مشخص را دنبال نکرده‌اند. به عبارت دیگر تفاوت‌هایی که در ترجمه عبارات‌های یکسان رخ داده است، به علت توجه به بافت یا صرفاً ناشی از افزوده‌های تفسیری نیست. بنابراین عدم تعیین موضع مشخص در کنار حجم زیاد عبارات‌های یکسان و عدم امکان به خاطر سپردن آنها، باعث شده است که ترجمه‌های بسیار متفاوتی برای یک عبارت واحد ارائه شود.

بنابراین به نظر نگارنده این سطور، از آنجاکه در متن مبدا یک عبارت دقیقاً یکسان تکرار شده است، بهتر است مترجم هم یک رویه واحد و یک عبارت واحد را برای ترجمه آن انتخاب کند. نکته دیگر اینکه خواننده متن عربی قرآن، با برخورد با آیاتی که ساختارهای دقیقاً یکسانی دارد، متوجه تاکید گوینده بر آن مساله می‌شود. حال اگر قرار باشد این عبارت‌ها در متن مقصد وجوه متعددی پیدا کنند، دیگر این تداعی تاکید در ذهن خواننده شکل نمی‌گیرد، یا حداقل کم رنگ می‌شود. از این رو ترجمه یکسان باعث می‌شود آن انسجامی که در متن مبدا وجود دارد به زبان مقصد منتقل شود. همچنین این نکته حائز اهمیت است که هر چه عبارت‌های یک متن بیشتر تکرار شود، تعداد کلمات یکتا^۱ کاهش می‌یابد. بدیهی است که چنین متنی سطح دشواری و ازگانی و ساختاری پایین‌تری خواهد داشت. افزون بر اینکه ترجمه‌های متفاوت با افزوده‌های تفسیری باعث می‌شود موردواژه‌های^۲ متن مقصد نیز حجم بسیار بالایی پیدا کند. همین مساله می‌تواند تعادل میان متن مبدا و مقصد را تحت الشعاع قرار دهد.^۳

از سوی دیگر این مساله را می‌توان از نقطه نظر ارزیابی و سنجش ترجمه نیز بررسی کرد. ویلیامز و چستر من^۴ (۲۰۰۲) سه رویکرد برای ارزیابی کیفیت ترجمه ارائه داده‌اند. رویکرد نخست

1. Type

2. Token

۳ - در پژوهش‌های پیکره‌تمامی واژه‌ها موردواژه هستند. حال اگر در شمارش واژه‌ها، همه واژه‌ها را مورد توجه قرار گیرد اما

تنها یکبار حضور هر یک محاسبه شود تعداد کلمات یکتای پیکره به دست می‌آید. (میرزائی، ۱۳۹۶: ۲۷، ۲۴؛ McEnergy &

(Hardie, 2011: 252-253)

4. Williams & Chesterman

مبتنی بر زبان مبدأ است و در این راستا از ابزارهایی استفاده می‌شود که تعادل ترجمه و انحراف-هایی که از این تعادل رخ داده است را می‌سنجد. رویکرد دوم که مبتنی بر زبان مقصد است، بر روی سلاست ترجمه تمرکز دارد. اما رویکرد سوم ملاک سنجش خود را بر تاثیر ترجمه بر مخاطبان قرار داده است (قنسولی، ۱۳۹۵: ۲۸). سوالی که مطرح می‌شود این است که تشتت در ترجمه عبارات‌های یکسان در راستای کدام رویکرد قابل دفاع است؟ آیا به تعادل ترجمه کمک می‌کند یا به سلاست آن و یا اینکه تاثیر بهتری بر مخاطب ترجمه ایجاد می‌کند؟! به نظر نگارنده، این نوع ترجمه نه تنها خدمتی به ترجمه نکرده است، بلکه تعادل ترجمه را بر هم زده و با تشتت مفردات و ساختارها از سلاست متن کاسته است. افزون بر اینکه با حذف یکدستی عبارات، آن تاثیری که در متن مبدأ وجود دارد را در زبان مقصد از بین برده است.

آنچه گفته شد به هیچ عنوان بدین معنا نیست که ترجمه‌های متفاوت خطای ترجمه محسوب شوند. به هر حال وجود واژگان مترادف در زبان مقصد و همچنین ساختارهای گوناگون برای بیان یک معنا، می‌تواند منجر به ارائه ترجمه‌های متفاوتی شود که همگی درست هستند. افزون بر اینکه مترجم می‌توان برای روشن شدن مطالب گنگ، توضیحاتی را به متن بیفزاید. این افزوده‌ها به صورت‌های مختلفی از جمله پیش‌گفتار، پس‌گفتار، پانوش، به صورت مکمل، وجه توضیحی، جمله توضیحی حتی در بافت متن گنجانده شود. چنین دخالت‌هایی را در متن نباید خیانت در امانت دانست بلکه ضرورت مفهوم بودن ترجمه، آن را توجیه می‌کند (حدادی، ۱۳۸۴: ۳۵). بنا بر این، سخن از یکدستی در ترجمه عبارات یکسان، تلاشی است برای ارائه یک ترجمه یکدست که با ساختارهای زبان مقصد نیز همخوانی دارد. چرا که همانطور که چسترمن و واگنر (۲۰۰۲) تصریح می‌کنند برخی هنوز این باور اشتباه را دارند که کیفیت ترجمه به این معناست که فاقد هرگونه خطا باشد. حال آنکه کیفیت یک ویژگی مثبت است و نه صرفاً فقدان یک ویژگی منفی (قنسولی، ۱۳۹۵: ۳۴). از این رو لازم نیست مترجم در قید و بند زبان مبدأ محصور شود؛ بلکه می‌تواند با توجه به زبان مقصد بهترین عبارت را معادل‌یابی کند. اما همانگونه که در متن مبدأ بر یکسانی عبارت تاکید شده است، دیگر لزومی ندارد که مترجم هر بار با شیوه‌ای متفاوت دست به ترجمه زند. البته باید در نظر داشت که متن یکسان در بافت متفاوت می‌تواند معنای متفاوتی را تداعی کند و همین امر باعث شود که مترجم به ناچار نتواند از عبارت یکسانی برای هر دو موقعیت استفاده کند که در این پژوهش تلاش شده است مثال‌ها از این نوع نباشد.

روش

برای انجام این پژوهش از پیکره قرآنی تنزیل (ویرایش ۱۳۹۷/۱۱/۰۳) استفاده شده است. داده‌های پیکره بوسیله نرم‌افزار^۱ LancsBox بررسی گردید. بر اساس بررسی اولیه نرم افزار، این پیکره دارای ۷۸۴۱۵ موردواژه و ۱۷۷۰۶ کلمه یکتا است. در این پژوهش از ابزار محاسبه ان-نگاشتی‌ها استفاده شده است. با کمک این ابزار می‌توان تعریف کرد که نرم افزار در کل پیکره تعداد کلمات به خصوصی را جستجو کند که این کلمات حداقل ۲ مرتبه در پیکره تکرار شده باشند. نکته بسیار مهمی که باید بدان توجه داشت این است که ماشین به کوچکترین تفاوت‌ها حساسیت دارد. به همین دلیل، از یک سو پیشنهاد می‌شود از پیکره‌ای استفاده شود که حرکات اعراب، شماره آیات و علامت‌های وقف از آن حذف شده باشد. از سوی دیگر در استخراج توالی‌ها باید توجه داشت که مثلاً ﴿أَوْلِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ و ﴿فَأَوْلِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ دو توالی ۶ نگاشتی متفاوت محسوب می‌شوند که بسامد تکرار هر کدام ۵ مرتبه است. در نتیجه، اینگونه نیست که ماشین بسامد تکرار آنها را ادغام کند و ۱۰ مرتبه نشان دهد. به همین دلایل، استفاده صرف از پیکره‌های زبانی و عدم توجه به ساختارهای زبان عربی، می‌تواند در مواردی منجر به خطاهایی در محاسبات شود. از این رو بهتر است از توالی‌های کمتر همان عبارت، برای یافتن تمام موارد مشابه استفاده کرد. بر این اساس به جای جستجوی ﴿أَوْلِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ بهتر است ﴿أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾ جستجو شود.

پس از استخراج آیات و عبارات یکسان از پیکره قرآنی، این آیات در نرم‌افزار اکسل مرتب شد. با توجه به این که هدف این پژوهش بررسی تصادفی تمام ان-نگاشتی‌ها نیست و از طرف دیگر بسیاری از این موارد نمی‌تواند در ترجمه به صورت یکسان دیده شود چرا که نقش نحوی کلمات و وابستگی آن به بافت کلام تفاوت معنایی ایجاد می‌کند. بر همین اساس نمونه‌ها از آن توالی‌هایی انتخاب شد که با تشکیل خوشه واژگانی^۲ معنای کاملی متبادر می‌سازند و تفاوتی در بافت آنها نیز وجود ندارد. بر این اساس در پژوهش حاضر ۲۹ آیه به صورت هدفمند و غیرتصادفی به عنوان نمونه آماری انتخاب شد و از شیوه‌هایی همچون فرمول کوکران در تعیین حجم نمونه آماری استفاده نشد. این نمونه‌ها حداقل ۵ و حداکثر ۱۱ نگاشتی هستند. ترجمه‌ها نیز با کمک نرم‌افزار جامع تفاسیر نور مورد بررسی قرار گرفت.

^۱ - نرم افزار LancsBox یک نرم افزار تحلیل داده‌های زبانی و پیکره است که توسط دانشگاه لنکستر طراحی و توسعه یافته است. زبان‌شناسان، معلمان زبان، مورخان، جامعه‌شناسان، مربیان و هر کسی که به زبان علاقه مند است می‌تواند از این نرم افزار استفاده نماید. از ویژگی‌ها خوب این نرم افزار پشتیبانی از زبان‌های متعدد از جمله عربی و فارسی است. (<http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox/index.php>)

^۲ . lexical cluster/ lexical bundle

یافته‌ها

توالی‌های نگاشتی در قرآن کریم

ان-نگاشتی‌ها در زبان‌شناسی توالی‌هایی از چند واژه هستند که به عنوان یک واحد بررسی می‌شوند. که در اینجا ارزش «ان» به تعداد واژه‌های موجود در آن واحد اشاره دارد (کرافورد و سزومی، ۱۳۹۹: ۵۰؛ Cheng, 2012: 72؛ Szudarski, 2017:23). در این نوع بررسی می‌توان تعداد اعضای خوشه^۱ را برای ماشین مشخص کرد؛ مثلاً اینکه خوشه، دو، سه، چهار یا هر تعدادی که کاربر می‌خواهد عضو داشته باشد (میرزائی، ۱۳۹۶: ۸۸). شایان ذکر است حروفی مثل واو، ف، همزه استفهام و حروف جر در زبان عربی به کلمه بعد متصل می‌شوند. کما اینکه یکی از صورت‌های پرکاربرد ضمیر در زبان عربی نوع متصل آن می‌باشد. بر همین اساس عبارت ﴿مَسُّوْهَا بِسُوِّ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ﴾ یک مثال برای ۴ نگاشتی است. در جدول ۱ آمار تمام توالی‌های عبارات قرآن کریم آمده است. تعداد بسامدها حاکی از این است که عبارات بسیار زیادی در قرآن کریم به صورت یکسان تکرار شده‌اند. این مساله ضرورت تدوین یک استاندارد برای ترجمه را دوچندان می‌کند.

جدول ۱: توالی‌های نگاشتی در قرآن کریم

ان_نگاشتی	بسامد	ان_نگاشتی	بسامد	ان_نگاشتی	بسامد
۲	۹۴۳۸	۱۱	۲۹۰	۲۰	۲۲
۳	۶۵۰۴	۱۲	۲۰۳	۲۱	۱۷
۴	۴۲۰۳	۱۳	۱۴۵	۲۲	۱۳
۵	۲۷۷۹	۱۴	۱۰۴	۲۳	۹
۶	۱۸۴۴	۱۵	۷۴	۲۴	۶
۷	۱۲۴۴	۱۶	۵۵	۲۵	۴
۸	۸۶۳	۱۷	۴۴	۲۶	۳
۹	۵۹۲	۱۸	۳۴	۲۷	۲
۱۰	۴۱۳	۱۹	۲۷	۲۸	۲

در ستون‌های ان-نگاشتی تعداد توالی کلمات مشخص شده است و در ستون بسامد مشخص شده است که این نوع توالی در قرآن کریم چند مورد بوده است. برای نمونه دو نگاشتی‌های قرآن کریم در مجموع ۹۴۳۸ مورد هستند که البته بسامد هر مورد متفاوت است. برای نمونه

۱ - منظور از خوشه همان مجموعه واژگانی است که در یک توالی قرار دارند و با نرم افزار می‌توان جستجو کرد که این توالی چند مرتبه و کجاها در پیکره تکرار شده است.

عبارات ﴿إِنَّ اللَّهَ﴾ با ۲۰۵ مرتبه تکرار، ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾ با ۱۸۴ مرتبه و ﴿فِي الْأَرْضِ﴾ با ۱۷۶ مرتبه، پر تکرارترین دو نگاشتی‌ها هستند.

بررسی ترجمه‌ها

چنانچه در جدول ۱ آمد، عبارات یکسان زیادی در قرآن کریم آمده است و این امکان وجود ندارد که در یک مقاله به بررسی ترجمه‌های آن پرداخت. اما از باب نمونه ۵ مورد آن به تفصیل در ادامه ذکر می‌شود.

۱- ﴿جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾

این عبارت با ۲۷ بار تکرار در قرآن کریم جزو پربسامدترین ۵ نگاشتی‌ها محسوب می‌شود. بررسی ترجمه فولادوند و مکارم شیرازی نشان داد که این مترجمان به ترتیب این عبارت را به ۱۶ و ۱۴ صورت متفاوت ترجمه کرده‌اند. عبارت «باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرها روان است» با ۹ بار، بیشترین استفاده را در ترجمه فولادوند داشته است. مکارم شیرازی در ۱۰ مرتبه «باغهایی از بهشت که نهرها از زیر درختانش جاری است» را استفاده کرده است.

فولادوند

باغهایی که از زیر [درختان] آنها جویها روان است
 باغهایی که از زیر [درختان] آنها نهرها روان است
 بوستانهایی که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است
 باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرها روان است
 بوستانهایی که از زیر [درختان] آن، نهرها روان است
 باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرها جاری است
 بهشتهایی که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است
 باغهایی که از زیر [درختان] آن رودبارها روان است
 باغهایی که جویبارها از زیر [درختان] آن روان خواهد بود
 باغهایی که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است
 باغهایی که از زیر [درختان] آن نهرهایی روان است
 بهشتهایی که از زیر [درختان] آن جویبایی روان است
 بهشتهایی که از زیر [درختان] آن جویبارها روان است
 باغهایی که از زیر [درختان] آن جویها روان است

مکارم شیرازی

باغهایی از بهشت که نهرها از زیر درختانش جاریست.
 باغهایی که نهرها از پای درختانش می‌گذرد.
 بهشتهایی است که از زیر درختانش، نهرها جاری است
 باغهای بهشتی، که از زیر درختانش نهرها جاری است
 باغهایی از بهشت است، که از زیر درختانش نهرها جاری است
 باغهایی از بهشت که همواره، آب از زیر درختانش جاری است
 باغهایی از بهشت که نهرها از زیر درختانش جاری است
 باغهایی از بهشت که از زیر درختانش، نهرها جاری است
 باغهایی از بهشت که نهرها از زیر (درختان) آن می‌گذرد
 باغهایی از که نهرها از زیر (درختانش) جاری است
 باغهایی از بهشت که نهرها زیر (درختان) آن جاری است
 باغهایی که نهرها از زیر درختانش جاری است
 باغهایی از بهشت که نهرها زیر درختانش جاری است
 باغهایی که نهرها از زیر درختانش جاری است
 باغهایی از بهشت که از زیر (درختانش) نهرها جاری است،
 باغهایی از بهشت که نهرها زیر درختانش جاری است

۲- ﴿لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾

این ۶ نگاشتی ۱۲ مرتبه در قرآن کریم ذکر شده است. فولادوند ۱۱ ترجمه و مکارم شیرازی ۸ ترجمه متفاوت از این عبارت یکسان ارائه داده‌اند. از این رو فولادوند تنها عبارت «نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند» را ۲ مرتبه به صورت یکسان استفاده کرده است. اما مکارم شیرازی با ۴ مرتبه از عبارت «نه ترسی بر آنهاست، و نه غمگین می‌شوند» بیشترین استفاده را برده است.

فولادوند	مکارم شیرازی
۱ بر ایشان بیمی نیست و غمگین نخواهند شد.	نه ترسی بر آنهاست، و نه غمگین شوند.
۲ بیمی بر آنان نیست، و غمگین نخواهند شد.	نه ترسی بر آنهاست، و نه غمگین می‌شوند.
۳ بیمی بر آنان نیست و اندوهگین نمی‌شوند.	نه ترسی بر آنهاست، و نه غمگین خواهند شد.
۴ بیمی بر آنان نیست و اندوهگین نخواهند شد.	نه ترسی بر آنهاست و نه غمناک می‌شوند.
۵ بیمی بر آنان نیست و غمگین نخواهند شد.	نه ترسی بر آنهاست، و نه غمی خواهند داشت.
۶ نه بیمی بر آنان است، و نه اندوهناک خواهند شد.	نه ترسی برای آنان است و نه اندوهگین می‌شوند.
۷ نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند.	نه ترسی دارند، و نه غمگین می‌شوند.
۸ نه بیمی بر آنان خواهد بود و نه اندوهگین می‌شوند.	هیچ گونه ترس و اندوهی برای آنها نیست.
۹ نه بیمی بر ایشان است و نه اندوهگین می‌شوند.	
۱۰ نه بیمی بر ایشان است و نه اندوهگین خواهند شد.	
۱۱ نه بیمی است و نه آنان اندوهگین می‌شوند.	

۳- ﴿أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾

این ۶ نگاشتی ۱۰ مرتبه در قرآن آمده است. فولادوند هر ۱۰ عبارت را متفاوت از یکدیگر ترجمه کرده است. مکارم شیرازی هم ۹ ترجمه متفاوت ارائه داده و تنها در ۲ مرتبه از «آنها اهل دوزخند و جاودانه در آن خواهند ماند!» استفاده کرده است.

فولادوند	مکارم شیرازی
۱ آنانند که اهل آتشند و در آن ماندگار خواهند بود.	اهل دوزخند و همیشه در آن خواهند بود.
۲ چنین کسانی اهل آتشند، و در آن ماندگار خواهند بود.	آنها اهل آتشند و جاودانه در آن خواهند بود.
۳ ایشان اهل آتشند و در آن ماندگار خواهند بود.	آنان اهل دوزخند و همیشه در آن خواهند بود.
۴ آنان اهل آتشند که خود، در آن جاودانند.	آنها اهل آتشند و همیشه در آن خواهند ماند.
۵ آنان اهل آتشند و در آن ماندگار خواهند بود.	اهل آتشند و همیشه در آن می‌مانند.
۶ آنان اهل آتشند و در آن جاودانه خواهند بود.	آنها اصحاب دوزخند و جاودانه در آن خواهند ماند.
۷ آنان همدم آتشند [و] در آن جاودانند.	اهل دوزخند جاودانه در آن خواهند ماند.
۸ آنان همدم آتشند، که در آن جاودانه خواهند بود.	آنها اهل دوزخند و جاودانه در آن خواهند ماند!

۹ آنان همدم آتشند و در آن ماندگار خواهند بود. آنها اهل آتشند و جاودانه در آن می‌مانند!

۱۰ آنها دوزخی‌اند [و] در آن جاودانه [می‌مانند].

۴- ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾

این عبارت ۵ نگاشتی ۴ مرتبه در قرآن کریم تکرار شده است. فولادوند هر بار ترجمه متفاوتی از آن ارائه داده است. مکارم شیرازی تنها دو آیه را یکسان و به صورت (از نعمتهای پاکیزه‌ای که به شما روزی داده‌ایم بخورید!) ترجمه متفاوت ارائه داده است.

مکارم شیرازی

از نعمتهای پاکیزه‌ای که به شما روزی داده‌ایم بخورید!
از روزی های پاکیزه‌ای که به شما داده‌ایم، بخورید!
بخورید از روزی های پاکیزه‌ای که به شما داده‌ایم

فولادوند

از خوراکیهای پاکیزه‌ای که به شما روزی داده‌ایم، بخورید
از نعمتهای پاکیزه‌ای که روزی شما کرده‌ایم، بخورید
از چیزهای پاکیزه‌ای که روزیتان کرده‌ایم بخورید.
از خوراکیهای پاکیزه‌ای که روزی شما کردیم، بخورید

۵- ﴿لَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى﴾

این تعبیر ۵ نگاشتی ۵ مرتبه در قرآن کریم تکرار شده است. چنانچه می‌بینیم، فولادوند آن را به ۴ صورت متفاوت ترجمه کرده است. مکارم شیرازی در هر ۵ مرتبه ترجمه‌های متفاوتی داشته است.

مکارم شیرازی

هیچ گنهکاری گناه دیگری را متحمل نمی‌شود
هیچ کس بار گناه دیگری را به دوش نمی‌کشد
هیچ گنهکاری بار گناه دیگری را بر دوش نمی‌کشد
هیچ گنهکاری گناه دیگری را بر دوش نمی‌کشد!
هیچ کس بار گناه دیگری را بر دوش نمی‌گیرد،

فولادوند

هیچ باربرداری بار [گناه] دیگری را بر نمی‌دارد،
هیچ بردارنده‌ای بار گناه دیگری را بر نمی‌دارد
هیچ بار بردارنده‌ای بار [گناه] دیگری را بر نمی‌دارد
هیچ بردارنده‌ای بار گناه دیگری را بر نمی‌دارد.

در ادامه نتیجه بررسی ترجمه‌های ۲۹ آیه‌ای که بررسی شده است، در جدول ۲ به اختصار آمده است.

جدول ۲: نمونه‌های بررسی شده در این پژوهش

مکارم	فولادوند	بسامد	ان‌نگاشتی	آیه	
۱۶	۱۴	۲۷	۵	جَنَّاتٍ بِخَرِّيٍّ مِنْ حَنَّتَيْهَا الْأُنْهَارُ	۱
۱۰	۱۰	۱۴	۵	إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ	۲
۲	۳	۱۱	۵	وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ	۳

مطالعه پیکره‌بنیاد عبارات‌های یکسان در قرآن کریم بررسی ترجمه‌های

یوسف نظری*

۴	الله على كل شيء قدير	۵	۲۰	۶	۱۳
۵	إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	۵	۱۰	۶	۸
۶	وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ	۵	۶	۲	۲
۷	خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ	۵	۶	۵	۴
۸	وَإِذَا تَنَزَّلَتْ عَلَيَّمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ	۵	۶	۴	۳
۹	إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ	۵	۷	۴	۲
۱۰	يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ	۵	۶	۵	۵
۱۱	وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ	۵	۶	۶	۶
۱۲	وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ	۵	۵	۲	۲
۱۳	وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا	۵	۴	۴	۳
۱۴	وَلَا تُرْزَأُ رِزْقًا وَرَزَقَ الْآخَرَى	۵	۵	۴	۵
۱۵	كُلُوا مِنْ رِزْقِنَا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ	۵	۴	۴	۳
۱۶	لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ	۶	۱۲	۱۱	۸
۱۷	أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ	۶	۱۰	۱۰	۹
۱۸	يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ	۶	۶	۱	۳
۱۹	وَحَاقَ بِحِمِّ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ	۶	۶	۶	۶
۲۰	مَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا	۷	۸	۵	۷
۲۱	وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ	۷	۶	۴	۶
۲۲	وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ	۷	۴	۳	۴
۲۳	قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ	۷	۵	۵	۵
۲۴	إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ	۷	۴	۴	۴
۲۵	وَلَقَدْ بَيَّنَّنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ	۷	۴	۱	۲
۲۶	يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ	۹	۹	۸	۸
۲۷	وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ	۱۱	۵	۱	۵
۲۸	لَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَهَيَّطُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ	۱۱	۶	۵	۵
۲۹	الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ	۱۱	۳	۳	۳
	مجموع		۲۰۸	۱۳۳	۱۴۵

در مجموع این ۲۹ آیه، ۲۰۸ مرتبه در قرآن کریم تکرار شده‌اند که فراوانی تکرار هر کدام، در ستون بسامد ذکر شده است. به عبارت دیگر هر کدام به طور متوسط بیش از ۷ مرتبه در قرآن تکرار شده‌اند. اما از آنجا که مترجمان رویه یکدستی برای ترجمه این حجم از آیات یکسان در

نظر نداشته‌اند، شاهد این هستیم که این ۲۹ آیه در ترجمه فولادوند و مکارم شیرازی به ترتیب به ۱۳۳ و ۱۴۵ عبارت متفاوت تبدیل شده است. حال آنکه بنابر دلایلی که در مبانی نظری پژوهش ذکر شد، بهتر است که با اتخاذ یک رویه یکسان، حجم قابل توجهی از ترجمه‌ها را یکدست ارائه داد. در ادامه با بررسی ترجمه‌های صورت گرفته، تلاش شده است عواملی که منجر به این تشتت ترجمه شده است فهرست گردد.

عوامل مؤثر در متفاوت شدن ترجمه‌ها

۱- واژگان هم‌معنا

یکی از رایج‌ترین دلایل متفاوت شدن ترجمه‌ها، استفاده از واژگان هم‌معنا بوده است. از آنجاکه در متن قرآن کریم، از یک تعبیر در همه موارد استفاده شده است، بهتر است مترجم در ابتدا واژه معادل را تعیین کند و سپس در همه موارد از آن استفاده نماید. برای نمونه مترجمان در آیات مذکور از مترادف‌های زیادی استفاده کرده‌اند. ﴿جَنَّاتٍ﴾ (باغ‌ها، بوستان‌ها، بهشت‌ها). ﴿تَحْتِ﴾ (از پای، از زیر). ﴿أَنْهَارٍ﴾ (جوی‌ها، نهرها، جویبارها، رودبارها). ﴿تَجْرِي﴾ (روان است، جاری است، می‌گذرد). ﴿لَا هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ (غمگین، اندوهگین، اندوهناک، نه غمی، نه اندوهی). ﴿أَصْحَابِ النَّارِ﴾ (اهل آتشتند، همدم آتشتند، دوزخی‌اند، اهل دوزخند، اصحاب دوزخند). ﴿يَسْتَهْزِئُونَ﴾ (مسخره می‌کردند، ریشخند می‌کردند، استهزا می‌کردند، به تمسخر می‌گرفتند). ﴿عَبَدُوا اللَّهَ﴾ (خدا، خداوند یگانه، خداوند یکتا).

واژگان تاکیدی نیز از همین نوع هستند. برای نمونه مترجمان جهت بیان تاکید حرف مشابه ﴿إِنَّ﴾ از (قطعا، بی‌گمان، مسلما، راستی، آری) استفاده کرده‌اند.

۲- مفرد و جمع

برای نمونه در ترجمه ﴿تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا﴾ از دو تعبیر (درختان آن، درختان آنها) استفاده شده است.

۳- تفسیر ابهام

در زبان عربی اسم‌های نکره، الف و لام تعریف در برخی مواقع، ضمایر در شرایطی خاص و ... معنای مبهمی را تداعی می‌کنند. گاهی مترجمان این ابهام را به متن مقصد انتقال داده‌اند. اما در مواردی مترجمان تصمیم گرفته‌اند تفسیر خود از این نوع ابهام‌ها را به مخاطب ارائه دهند. برای نمونه ﴿ذَلِكَ﴾ و ﴿آيَاتٍ﴾ در آیه ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ﴾ معنای مبهمی دارد. از این رو مترجمان

با افزوده‌هایی این ابهام را برطرف کرده‌اند. برای ﴿ذَلِكَ﴾ از تعابیر (در این امور، در این امر، در این قدرت‌نمایی، در این نجات‌بخشی خدا، در این نعمت، در این معنی، در این اندازه‌گیری) استفاده شده است. برای ﴿آیات﴾ نیز از تعابیر (نشانه‌هایی، نشانه‌های روشنی، نشانه‌هایی از قدرت، نشانه‌هایی از حکمت) استفاده شده است. یا در آیه ﴿مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدِ﴾ اینکه وعده داده شده چه بود است، ابهام دارد. مترجم گاهی ابهام را تفسیر نکرده و گاهی نیز به تبیین آن پرداخته است. تعابیر (این وعده، این وعده قیامت، این وعده عذاب، این وعده مجازات، این وعده رستاخیز) ناظر بر دیدگاه مترجمان است.

۴- زمان افعال

در زبان عربی گاهی افعال بر زمان‌هایی دلالت دارند غیر از آن زمانی که صیغه فعل برای آن وضع شده است. برای نمونه می‌توان به معنای فعل ماضی در جملات دعائیه اشاره کرد. از طرف دیگر در زبان فارسی نیز شاهد این هستیم که فعل مضارع می‌تواند معنای حال یا آینده داشته باشد. یا اینکه برای بیان زمان یک فعل، تعابیر ساختاری متفاوتی وجود دارد. این دست مسائل گاه باعث شده است که مترجمان یک فعل را در عبارات یکسان، به صورت متفاوت ترجمه کنند. برای نمونه در آیه ﴿فِيهَا خَالِدُونَ﴾ از دو تعبیر (ماندگار خواهند بود، می‌مانند) استفاده شده است. یا ﴿مَمَّنْ افْتَرَى﴾ به صورت (دروغ بسته، دروغ می‌بندد، دروغ بندد، دروغ ببندد) ترجمه شده است. موارد زیر نمونه‌های دیگری از این نوع تفاوت ترجمه است. ﴿إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (اگر بدانید، اگر می‌دانستید). ﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا﴾ (آیا در زمین نگردیده‌اند، نگشتند). ﴿مَنْ يَضِللِ اللَّهُ﴾ (گمراه گرداند، گمراه کند). ﴿إِذَا تَلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا﴾ (خوانده شود، خوانده می‌شود).

۵- حروف اضافه

استفاده از حروف اضافه متنوع یکی دیگر از دلایل تفاوت ترجمه‌ها است. برای نمونه در ترجمه ﴿لَا تَرَى﴾ از دو تعبیر (به دوش نمی‌کشد، بر دوش نمی‌کشد) استفاده شده است. همچنین عبارت ﴿يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾ به صورت (در زمین، روی زمین) ترجمه شده است. ﴿عَلَىٰ اللَّهِ كَذِبًا﴾ نمونه دیگری است که مترجمان آن را به صورت (بر خدا، به خدا) ترجمه کرده‌اند. یا عبارت ﴿مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾ به صورت «بدان ریشخند می‌کردند، به ریشخند می‌گرفتند، ریشخندش می‌کردند» ترجمه شده است.

۶- تقدیم و تاخر

گاهی با پس و پیش کردن یک عبارت، ساختارهای متفاوتی ایجاد شده و در نتیجه عبارات یکسان متفاوت ترجمه شده‌اند. برای مثال در ترجمه ﴿مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ﴾ از تعبیر (برای شما جز او معبودی نیست / جز او برای شما معبودی نیست) استفاده شده است. در ترجمه ﴿فَسَجِدُوا إِلَّا إِيَّائِي﴾ نیز از دو ساختار (همه سجده کردند، جز ابلیس / جز ابلیس همه سجده کردند.) بهره برده شده است. از آنجاکه گاهی تقدیم و تاخرها می‌تواند دلالت‌های بلاغی متفاوتی داشته باشند، بهتر است ابتدا مترجم در خصوص نوع ساختار ترجمه به نتیجه برسد و سپس بر استفاده از این ساختار پایبند بماند.

۷- ترجمه مفهومی

گاهی مترجم عبارت مجازی یا کنایی را همانگونه به زبان مقصد انتقال می‌دهد. اما گاهی نیز تصمیم می‌گیرد به جای انتقال تعبیر، مفهوم آن را منتقل سازد. برای نمونه در ترجمه ﴿يَوْمَ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ﴾ از تعبیر (بر عرش استیلا یافت، به تدبیر جهان هستی پرداخت) استفاده شده است.

نتیجه

نرم‌افزارهای تحلیل پیکره مطمئن‌ترین ابزاری هستند که با دقت بسیار بالا می‌توانند جملات و عبارات یکسان را استخراج نمایند. این امر مستلزم در اختیار داشتن یک پیکره دقیق از قرآن کریم است که در این پژوهش از پیکره‌تنزیل استفاده شد. استخراج توالی‌های واژگانی یا همان ان-نگاشتی‌ها نشان داد که ۲ نگاشتی‌ها با ۹۴۵۲ بار تکرار بیشترین بسامد را دارند و طولانی‌ترین ان-نگاشتی از ۲۸ واحد تشکیل شده است و آن عبارت ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِغُرُوحِهِمْ خَافِظُونَ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ وَالَّذِينَ هُمْ﴾ است که در دو سوره المؤمنین و المعارج آمده است. از این میان ۲۹ عبارت به صورت تصادفی انتخاب شد و ترجمه‌هایی که فولادوند و مکارم شیرازی برای این آیات ارائه دادند مورد مطالعه قرار گرفت. بررسی‌ها نشان داد که این ۲۹ عبارت، به ۱۳۳ و ۱۴۵ عبارت متفاوت در این دو ترجمه تبدیل شده است. این نشان می‌دهد که این مترجمان معیار مشخص و ثابتی برای ترجمه این دست آیات و عبارات یکسان نداشته‌اند. این امر جزو خطاهای ترجمه محسوب نمی‌شود. با این حال، حفظ تعادل میان متن مبدا و مقصد، سلاست ترجمه و حفظ اثرگذاری متن مبدا، می‌طلبد که مترجمان رویه یکسانی در ترجمه این عبارات یکسان داشته باشند. بررسی آیات نشان داد که کوتاه یا طولانی بودن عبارات تاثیر چندانی بر یکسان یا متفاوت ترجمه کردن عبارت نداشته است. از طرفی این تشتت، در ترجمه فولادوند به عنوان ترجمه‌ای که مستقل

انجام شده است و ترجمه مکارم شیرازی که ما حاصل تلاش یک گروه بوده است، وجود دارد. استفاده از واژگان هم‌معنا، مفرد و جمع، واژگان کلیدی متنوع، تفسیر ابهام، تنوع در ساختار افعال، حروف اضافه متنوع، تقدیم و تاخر و ترجمه مفهومی، مهم‌ترین عواملی هستند که باعث این تنوع بالا در ترجمه جملات یکسان شده است.

منابع

کتاب

قرآن کریم

- حدادی، محمود. (۱۳۸۴). مبانی ترجمه. تهران: رهنما.
- فولادوند، محمدمهدی. (۱۴۱۵). ترجمه قرآن کریم. تهران: دارالقرآن الکریم.
- قنسولی، بهزاد. (۱۳۹۵). سنجش ترجمه در محیط آموزشی. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.
- کرافورد، ویلیام و سزومی، انیکو. (۱۳۹۹). زبان‌شناسی پیکره‌ای در عمل. تهران: سمت.
- الکرمانی، محمود بن حمزه. (۲۰۰۵). أسرار التکرار فی القرآن (البرهان فی توجیه متشابه القرآن لما فیہ من الحجۃ والبیان). تحقیق عبدالقادر أحمد عطا. دون مکان: دار الفضیلة.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۳). ترجمه قرآن کریم. قم: دارالقرآن الکریم.
- میرزائی، آزاده. (۱۳۹۶). آشنایی با زبان‌شناسی پیکره‌ای. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبائی.

مجلات

- حاجی‌خانی، علی. مهدی ناصری و حسن برزنونی. (۱۳۹۵). «بررسی تطبیقی یکسان‌سازی ترجمه اسم، فعل و حرف در ترجمه‌های معاصر قرآن کریم». نشریه مطالعات قرآنی پژوهی. ۲. ۸۱-۱۰۰.
- ساروی، پریچه. (۱۳۷۹). «تبیین علل تکرار آیاتی از قرآن کریم». مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران. ۴۴ (۱۵۶). ۲۰۷-۱۸۷.
- علوی‌مقدم، محمد. (۱۳۶۳). «سر بلاغی تکرار». مشکوه. ۴. ۳۳-۷۷.
- غضنفری، علی. (۲۰۱۴). «التکرار اللفظی فی القرآن، أسبابه وفوائده». دراسات فی العلوم الإنسانیة. ۲۰ (۴). ۳۸-۱۷.
- کریمی‌نیا، مرتضی. (۱۳۸۰). «پدیده تکرار در قرآن و مسأله ترجمه آن». ترجمان وحی. ۹. ۶۰-۳۲.
- ممتحن، مهدی. اختر سلطانی. (۱۳۹۴). «تأثیرپذیری ترجمه‌های معاصر فارسی قرآن از مبانی ترجمه». نشریه مطالعات قرآنی. ۲۱. ۷۳-۹۴.

- نبوی، سید مجید. عظیم عظیم‌پور. (۱۳۹۳). «بررسی یکسان‌سازی ترجمه‌ها در متشابهات لفظی قرآن». ترجمان وحی. ۳۵ و ۳۶. ۵۵-۷۹.

منابع انگلیسی

- Alasfour, A. M. (2021). Translating Women in the Quran: A Corpus-Based Analysis [Doctoral dissertation, Kent State University]. OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center. http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=kent1619165912215171
- Baker, M. (1995). "Corpora in translation studies: An overview and some suggestions for future research Target". International Journal of Translation Studies, 7(2), 223-243.
- Baker, M. (2004). "A corpus-based view of similarity and difference in translation". International journal of corpus linguistics, 9(2), 167-193.
- Cheng, W. (2012). Exploring Corpus Linguistics: Language in action. London and New York: Routledge.
- FADLUN, S. (2016). The analysis of conjunctions as cohesive device in the Quranic translation of Surah Al-Baqarah by Abdullah Yusuf Ali: A corpus-based study (Doctoral dissertation, IAIN Syekh Nurjati Cirebon).
- Hizbullah, N., & Mardiah, Z. (2020, May). Al-Quran Translation Parallel Corpus for the Development of Al-Quran Translation Studies in Indonesia. In Proceedings of the 2nd International Conference on Quran and Hadith Studies Information Technology and Media in Conjunction with the 1st International Conference on Islam, Science and Technology, ICONQUHAS & ICONIST, Bandung, October 2-4, 2018, Indonesia.
- KARGOZARI, H. R., & AKRAMI, A. (2015). A comparative analysis of English translations of Quranic proper names: corpus based study. Journal of Global Research in Education and Social Science, 5(4), 195-204.
- McEnery, T., & Hardie, A. (2011). Corpus linguistics: Method, theory and practice. Cambridge University Press.
- Szudarski, P. (2017). Corpus linguistics for vocabulary: A guide for research. Routledge

نرم افزارها

- <http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox/index.php>
- <https://tanzil.net/>
- <https://www.noorsoft.org/fa/software/>

Books

- Alasfour, A. M. (2021). Translating Women in the Quran: A Corpus-Based Analysis [Doctoral dissertation, Kent State University]. OhioLINK Electronic

- Theses and Dissertations Center.
http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=kent1619165912215171
- Al-Kermani, Mahmoud bin Hamza. (2005). *The Secrets of Repetition in the Quran (The Proof in Explaining the Ambiguous Verses of the Quran for Their Evidence and Clarification)*. Edited by Abdul Qadir Ahmed Atta. Location not specified: Dar al-Fadhila.
 - Baker, M. (1995). "Corpora in translation studies: An overview and some suggestions for future research Target". *International Journal of Translation Studies*, 7(2), 223-243.
 - Baker, M. (2004). "A corpus-based view of similarity and difference in translation". *International journal of corpus linguistics*, 9(2), 167-193.
 - Crawford, William & Szumi, Aniko. (2020). *Corpus Linguistics in Practice*. Tehran: Samt.
 - Fouladvand, Mohammad Mehdi. (1994). *Translation of the Holy Quran*. Tehran: Dar al-Quran al-Karim.
 - Gonsoli, Behzad. (2016). *Measuring Translation in Educational Settings*. Tehran: Allameh Tabatabai University Press.
 - Haddadi, Mahmoud. (2005). *an introduction to Translation*. Tehran: Rahnama.
 - Makarem Shirazi, Naser. (1994). *Translation of the Holy Quran*. Qom: Dar al-Quran al-Karim.
 - McEnery, T., & Hardie, A. (2011). *Corpus linguistics: Method, theory and practice*. Cambridge University Press.
 - Mirzaei, Azadeh. (2017). *Introduction to Corpus Linguistics*. Tehran: Allameh Tabatabai University Press.
 - Szudarski, P. (2017). *Corpus linguistics for vocabulary: A guide for research*. Routledge

Journals

- Alasfour, A. M. (2021). *Translating Women in the Quran: A Corpus-Based Analysis [Doctoral dissertation, Kent State University]*. OhioLINK Electronic Theses and Dissertations Center.
http://rave.ohiolink.edu/etdc/view?acc_num=kent1619165912215171
- Alavi-Moghadam, Mohammad. (1984). "The Rhetorical Aspect of Repetition." *Meshkat*. 4. 77-33.
- Baker, M. (1995). "Corpora in translation studies: An overview and some suggestions for future research Target". *International Journal of Translation Studies*, 7(2), 223-243.
- Baker, M. (2004). "A corpus-based view of similarity and difference in translation". *International journal of corpus linguistics*, 9(2), 167-193.
- Cheng, W. (2012). *Exploring Corpus Linguistics: Language in action*. London and New York: Routledge.

- Ghadanfari, Ali. (2014). "Verbal Repetition in the Quran: Its Causes and Benefits." *Studies in Human Sciences*. 20 (4). 38-17.
- Hajikhani, Ali, Mehdi Naseri, and Hassan Barzanuni. (2016). "Comparative Study of the Standardization of Translation of Nouns, Verbs, and Particles in Contemporary Translations of the Holy Quran." *Journal of Quranic Studies*. 2. 100-81.
- Hizbullah, N., & Mardiah, Z. (2020, May). Al-Quran Translation Parallel Corpus for the Development of Al-Quran Translation Studies in Indonesia. In *Proceedings of the 2nd International Conference on Quran and Hadith Studies Information Technology and Media in Conjunction with the 1st International Conference on Islam, Science and Technology, ICONQUHAS & ICONIST, Bandung, October 2-4, 2018, Indonesia*.
- KARGOZARI, H. R., & AKRAMI, A. (2015). A comparative analysis of English translations of Quranic proper names: corpus-based study. *Journal of Global Research in Education and Social Science*, 5(4), 195-204.
- Karimi-Nia, Morteza. (2001). "The Phenomenon of Repetition in the Quran and Its Translation Issues." *Tarjomane Vahy*. 9. 60-32.
- Momtahan, Mehdi & Akhtar Soltani. (2015). "The Influence of Contemporary Persian Translations of the Quran from Translation Foundations." *Journal of Quranic Studies*. 21. 94-73.
- Nabavi, Seyed Majid & Azim Azimpour. (2014). "Examining the Standardization of Translations in the Similarities of Words in the Quran." *Tarjomane Vahy*. 35 and 36. 79-55.
- Saravi, Paricheh. (2000). "Explaining the Reasons for the Repetition of Verses of the Holy Quran." *Journal of the Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran*. 44 (156). 207-187.

Softwares

- <http://corpora.lancs.ac.uk/lancsbox/index.php>
- <https://tanzil.net/>
- <https://www.noorsoft.org/>

مراجعة ترجمات فولادوند ومكارم الشيرازي في ترجمة التعابير المتكررة في القرآن الكريم اعتماداً علي التحليل الآلي للمدونات القرآنية

نوع المقالة: أصلية

يوسف نظري*

أستاذ مشارك في قسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة شيراز، إيران، شيراز.

تاريخ استلام البحث: ۱۴۰۲/۰۸/۱۵ تاريخ قبول البحث: ۱۴۰۳/۰۷/۲۱

الملخص

التكرار اللفظي هو أحد المظاهر اللغوية للقرآن الكريم، وهو ذو تردد وتواتر عالٍ جداً. يتضمن هذا النوع من التكرار نطاقاً واسعاً؛ من تكرار كلمة واحدة إلى تكرار عدة جمل. والغرض من هذا البحث هو تقديم طريقة لاستخراج هذا الحجم الكبير من العبارات المتكررة. كما أن كيفية ترجمتها هي قضية تناولها البحث الحالي. في هذا البحث، وبمساعدة برنامج LancsBox - وهو برنامج لتحليل المدونات - وتحديدًا استخدام أداة استخراج N-grams، تم استخراج هذه العبارات من مدونة التنزيل. هناك ۹۴۳۸ حالة من تكرار كلمتين في هذه المدونة القرآنية. أطول تسلسل هو ۲۸ كلمة تكررت مرتين في القرآن الكريم. تمت دراسة ترجمة ۲۹ آية، التي تكررت ۲۰۸ مرة في القرآن، في ترجمات فولادوند ومكارم الشيرازي. وأظهرت النتائج أن هذه الآيات قد تحولت إلى ۱۳۳ و ۱۴۵ عبارة مختلفة في ترجمات فولادوند ومكارم الشيرازي. وهذه النقطة تظهر بوضوح أن المترجمين لم يكن لديهم معيار محدد في ترجمة هذه العبارات. بالإضافة إلى ذلك، لم يتم العثور على سبب لضرورة هذه الأنواع من الترجمات المختلفة. إن استخدام المرادفات والمفرد والجمع، وتفسير الابهامات، والتنوع في بنية الأفعال، وتنوع حروف الجر، والتقديم والتأخير، والترجمة الدلالية، هي أهم العوامل التي أحدثت هذا التنوع العالي في ترجمة عبارات متكررة.

الكلمات الرئيسية: ترجمة القرآن الكريم، التكرار اللفظي، فولادوند، مكارم الشيرازي